

De gedachte van Polybius

Verstand, visie en verlies
in vergelijking met
Thucydides

J. M. van Asten
s1087355
Bachelor scriptie GLTC
begeleider: A.M. Rademaker
18 januari 2016

Inhoud

Inleiding	3
Narratologie	7
Thucydides.....	9
De overwinnaar	11
De reactie	14
Polybius	16
De Verliezer	18
De ideale veldheer.....	20
Conclusie	22
Bibliografie	24

Inleiding

διόπερ οὐχ οὕτως ἐστὶ φροντιστέον τῆς αὐτῶν τῶν πράξεων ἐξηγήσεως οὔτε τοῖς γράφουσιν οὔτε τοῖς ἀναγινώσκουσιν τὰς ιστορίας, ὡς τῶν πρότερον καὶ τῶν ἄμα καὶ τῶν ἐπιγινομένων τοῖς ἔργοις. ἱστορίας γὰρ ἐὰν ἀφέλη τις τὸ διὰ τί καὶ πῶς καὶ τίνος χάριν ἐπράχθη τὸ πραχθὲν καὶ πότερον εὐλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀγώνισμα μὲν μάθημα δ' οὐ γίνεται καὶ παραυτίκα μὲν τέρπει, πρὸς δὲ τὸ μέλλον οὐδὲν ὠφελεῖ τὸ παράπαν.¹

Daarom is het voor een schrijver of voor een lezer van geschiedenis niet zozeer nodig om zijn aandacht te richten op de duiding van gebeurtenissen, maar ook op dat wat is voorafgegaan, dat wat tegelijkertijd speelt en dat wat erna komt. Want als iemand uit de geschiedenis de vragen weg haalt “waardoor”, “hoe” en “waarom” elke handeling gebeurd is en of het resultaat goed begrijpbaar is, dan is de overgebleven tekst een declamatie en niet meer een leerstuk en hoewel het voor eventjes bevalt, heeft het helemaal geen nut voor de toekomst.²

Uit de voorafgaande woorden van Polybius blijkt zijn mening over de vraag met welk doel historici schrijven en wat hij ziet als de waarde van zijn werk; namelijk dat men lering kan trekken uit het gedrag van vroeger. De oorzaken, gevolgen en motieven die historie bevatten, hebben een instructief doel en zijn waardevol voor de mensheid. Dit doet denken aan een andere historicus, die ook het doel van geschiedschrijving in vergelijkbare bewoordingen verwoord, namelijk Thucydides. Hij zegt op zijn beurt:

καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται: ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοιοῦτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἔξει. κτῆμά τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ζύγκειται.³

“Misschien zal het niet verhaalachtige karakter van mijn verhaal minder aangenaam blijken te zijn voor het oor. Maar als diegenen die de ware toedracht willen zien van de vroegere gebeurtenissen en over soortgelijke gebeurtenissen die ooit weer op basis van wat menselijk is van een soortgelijk karakter zullen zijn, ze als nuttig beschouwen is dat voor mij voldoende. Het is samengesteld meer als een bezit voor altijd dan een compositie voor een prijs die gehoord en vergeten wordt.”

De woorden van Polybius lijken de woorden van Thucydides te echoën. Zo zeggen beiden dat ze het nut van hun werk belangrijk vinden (ὠφελεῖ in Polybius en ὠφέλιμα in Thucydides) en beide auteurs willen hun werk duidelijk afzetten tegen een verhaal wat men houdt waar een prijs mee te verdienen is, een ἀγώνισμα. Uit deze opvallende letterlijke overeenkomsten maakt Tim Rood op dat Polybius in zijn inleiding al naar Thucydides wil verwijzen en dat hij Thucydides heeft gebruikt om zijn eigen werk op te stellen.⁴ Maar zijn deze woorden daadwerkelijk een echo en een verwijzing naar de woorden van Thucydides? En als dat het geval is, hoever reikt de invloed van Thucydides in Polybius' werk?

Vele deskundigen hebben gediscussieerd over de vraag of Polybius het werk van Thucydides als voorbeeld heeft gebruikt om zijn eigen werk op te stellen. Volgens Rood beweren zelfs een paar

¹ Polybius, *Historiae*, 3.31.11-13

² Alle vertalingen zijn gemaakt door J.M van Asten.

³ Thucydides, *Historiae*, 1.22.4.

⁴ T. Rood, 2012, 'Polybius, Thucydides and the First Punic War', in Smith, C. & Yarrow, L. M., 2012, *Imperialism, Cultural Politics and Polybius*, Oxford, 52.

wetenschappers, zoals J. Bury⁵ en P. Pédech, dat Polybius niet onbekend was met Thucydides, maar dat hij geen kopie van Thucydides in zijn bezit kon hebben.⁶ Polybius noemt Thucydides maar één keer expliciet⁷ en laat het vaak na om naar hem te verwijzen. Eén passage is daarbij opvallend: in zijn twaalfde boek bekritiseert Polybius het werk van Timaeus. Deze heeft namelijk een speech van Hermocrates overgeleverd, die Hermocrates heeft gehouden in 424 v. Chr. in Himera. Thucydides heeft ook een versie van de speech van Hermocrates geschreven, maar Polybius laat op geen enkele manier blijken dat hij die versie kent. Tegenstanders gebruiken het ontbreken van deze verwijzing als een argument dat Polybius Thucydides' werk niet in bezit had.

Tim Rood is één van de voorstanders van de these dat Polybius wel degelijk Thucydides heeft gebruikt bij het schrijven van zijn Historiën. Dit beweert hij aan de hand van een aantal tekstpassages, die onderling bijna letterlijk overeenkomen. Zo citeert hij bijvoorbeeld de hierboven geciteerde passages waarin beide schrijvers het doel van hun werk uiteenzetten. In zijn artikel "Polybius, Thucydides, and the First Punic War" vergelijkt hij de tekst van Polybius met die van Thucydides en beweert hij dat Polybius niet alleen het voorbeeld volgt van Thucydides en daarbij de Romeinen wil vergelijken met de Atheners, maar dat Polybius de Romeinen op zo'n manier presenteert dat de vergelijking gunstig uitpakt voor de Romeinen. Zij zouden namelijk beter kunnen omgaan met tegenslagen en in benarde situaties beter reageren.⁸ De grote voorbeelden van Rood zijn de nederlaag van de Atheners aan het eind van de Siciliaanse expeditie en de slag bij Cannae.

De eerstgenoemde vond plaats in 413 v. Chr. toen een leger onder leiding van de Atheners Nicias en Demosthenes Sicilië wilde ontvluchten, aangezien de expeditie niet het beoogde resultaat had behaald. Tijdens hun terugtocht werden de Atheners onder leiding van Demosthenes ingehaald, omsingeld en snel tot overgave gedwongen vanwege hun honger, vermoeidheid en de wanorde. De divisie onder leiding van Nicias wist nog verder te trekken maar werd uiteindelijk vastgezet door de Sicilianen en gaf zich over.⁹

De passage waarin Polybius, volgens Rood, de Romeinen beter uit de vergelijking laat komen, is de nederlaag bij Cannae in 216 v. Chr. waar de Romeinen een verpletterende nederlaag leden tegen Hannibal met zijn Carthagers. Na de nederlaag liet de senaat geen enkele manier achterwege. Maar de senaat liet niks van hun mogelijkheden ongebruikt, maar moedigde de massa aan (οὐ μὴν ἢ γε σύγκλητος οὐδὲν ἀπέλειπε τῶν ἐνδεχομένων, ἀλλὰ παρεκάλει μὲν τοὺς πολλούς).¹⁰ Dit staat tegenover de wanorde die heerste in Athene na hun verlies. Daar heerste grote paniek en verdriet. Rood citeert ook een stuk van de slag bij Placentia, die de Romeinen ook verloren.

πάντα δὲ καὶ πανταχόθεν ἐνεργῶς ἡτοιμάζον. τότε γὰρ εἰσι φοβερῶτατοι Ῥωμαῖοι καὶ κοινῆ καὶ κατ' ἴδιαν, ὅταν αὐτοὺς περιστῆ φόβος ἀληθινός.¹¹

Zij bereidden alles actief aan alle kanten voor. Want de Romeinen zijn het meest angstaanjagend, gemeenschappelijk en individueel, wanneer ware angst hen omringt.

⁵ J. B. Bury, 1908, *The Ancient Greek Historians*, New York, 210: "But Thucydides exercised no direct influence on him, and the extant parts of his work indicate that he was not one of the historians with whom he was familiar."

⁶ T. Rood, idem: "some scholars have even doubted that Polybius had much, if any, first-hand knowledge of Thucydides." 51.

⁷ In *Historiae* 8.11 noemt Polybius Thucydides in zijn beschrijving van Theopompus. Daar beweert hij dat die Theopompus zijn geschiedschrijving begint waar Thucydides eindigde. ὃς γ' ἐπιβαλόμενος γράφειν τὰς Ἑλληνικὰς πράξεις ἀφ' ὧν Θουκυδίδης ἀπέλυτε.

⁸ T. Rood, 'Polybius, Thucydides and the First Punic War', 62.

⁹ Thucydides, *Historiae*, 7.71-85.

¹⁰ Idem, 3.118.7.

¹¹ Polybius, *Historiae*, 3.75.7-8.

Rood beschrijft dit voorbeeld als volgt:

“When he comes to the Roman defeat at Cannae in 216 BC, he describes how the Romans overcame their initial surprise and ‘prepared everything on every side with energy’—‘for the Romans are most to be feared, collectively and individually, when true fear surrounds them’ (3.75.8: πάντα δὲ καὶ πανταχόθεν ἐνεργῶς ἠτοιμάζον. τότε γὰρ εἰσι φοβερῶτατοι Ῥωμαῖοι καὶ κοινῇ καὶ κατ’ ἰδίαν, ὅταν αὐτοὺς περιστῆ φόβος ἀληθινός). Here too a strong verbal echo brings out how the Roman response contrasts with the Athenians’ immediate feeling of hopelessness after the disaster in Sicily: ‘On every side everything was giving them pain and fear surrounded them’ (πάντα δὲ πανταχόθεν αὐτοὺς ἐλύπει τε καὶ περιεστήκει...φόβος, 8.1.2).”¹²

Zoals Rood aanduidt, is er hier een verbale echo te zien. Beide auteurs noemen dat de partijen πάντα δὲ καὶ πανταχόθεν zich inspinnen. Bij de Romeinen is dit positief want die bereiden zich actief voor (ἐνεργῶς ἠτοιμάζον) terwijl de Atheners treuren en angst hen omringt (ἐλύπει τε καὶ περιεστήκει...φόβος). Hier komen de Romeinen er dus beter vanaf. Rood noemt een aantal passages waar een vergelijking tussen Polybius en Thucydides voor de hand ligt. De vraag die dan oprijst, is of een dergelijke vergelijking ook in andere passages geïmpliceerd wordt dus of deze vergelijking incidenteel of structureel is. Worden de Romeinen in andere passages ook beter neergezet dan de Atheners? Wanneer een lezer Polybius bestudeert en ziet dat er dergelijke echo's in voorkomen, wordt hij uitgenodigd om niet alleen Polybius met Thucydides te vergelijken maar ook de Romeinen met de Atheners. Wanneer men deze vergelijking maakt, haalt men dus meer uit de tekst van Polybius dan alleen maar het verhaal over de betreffende slag en levert dat een rijkere interpretatie op.

Aan de hand van het artikel van T. Rood kwam ik op mijn hoofdvraag uit of Polybius verwacht van zijn lezers dat zij hem lezen met Thucydides in hun achterhoofd. Met deze vraag wil ik testen of de lezer ook in andere passages wordt uitgenodigd om Polybius met Thucydides te vergelijken en daarom ook het optreden van de Romeinen met dat van de Atheners. Zal een lezer van Polybius ook meteen denken aan Thucydides en legt hij dan dezelfde verbanden tussen Polybius en Thucydides als Rood doet? Zou Polybius dan zo doen denken aan Thucydides dat men kan aannemen dat hij Thucydides als voorbeeld voor zijn werk heeft gebruikt? Of is er slechts incidentele intertekstualiteit?

In het kader van deze vraag wil ik twee andere passages met elkaar vergelijken waarin zowel de Romeinen als de Atheners een nederlaag leden waarvan ze op dat moment denken dat hij enorm belangrijk is. Uiteindelijk bleek de nasleep ervan mee te vallen. De passages zijn boek drie van de Historiën van Polybius en daaruit capita 80 tot en met 85 en uit Thucydides' Historiën de paragrafen 103 tot en met 108 uit boek vier. Beide gevechten zullen worden belicht vanuit het perspectief van de overwinnaar en er zal beschreven worden hoe deze door de auteur wordt gekarakteriseerd. Door het weergeven van de gedachten van de vijand weten beide auteurs te bereiken dat de lezer meent dat de vijand een slimme, strategische generaal is wat de zege aannemelijker maakt. Vervolgens zal ik de reactie van de steden tegenover elkaar afzetten, wanneer de nederlaag wordt bericht aan de stad.

De eerste passage die behandeld zal worden is de slag om Amfipolis, die Thucydides beschrijft in boek vier in de capita 103 tot 108. Hierin wordt verteld hoe de Spartaanse legeraanvoerder Brasidas tegen Amfipolis, een bondgenoot van Athene, optrekt. We zullen zien dat Brasidas gebruik maakt van de weersomstandigheden en dat hij met behulp van diplomatie er niet alleen voor weet te zorgen dat Amfipolis zich aan hem overgeeft, maar ook dat tal van andere Atheense bondgenoten willen overlopen. Zij willen allemaal door Brasidas geholpen worden met het rebelleren. Door het verlies van Amfipolis, wat op een uiterst gunstige en strategische punt ligt, en mede door de angst, dat meer steden willen overlopen, geraken de burgers van Athene in grote paniek.

Deze passage wil ik vergelijken met de slag bij het Trasumeense meer die Polybius beschrijft in boek drie capita 80 tot 85. Hij geeft daar antwoord op een vraag die elke Romein zich afvroeg: “waarom was Hannibal in staat om te winnen?” Hij geeft weer waarom de Romeinse generaal

¹² T. Rood, idem, 62.

Flaminius onmogelijk als overwinnaar uit de strijd had kunnen komen door een beschrijving in te voegen met kenmerken van zijn ideale veldheer. Door de karaktertrekken van Flaminius tegenover deze aspecten te zetten laat Polybius blijken waarom Flaminius nooit had kunnen winnen. Aangezien Hannibal wel deze kenmerken bezit, de handelingen van Flaminius kan voorspellen en gebruik weet te maken van de omgeving en van het weer, slaagt hij erin Flaminius te verslaan.

Ik heb deze passages over de slag van Amfipolis en de slag bij het Trasumeense meer gekozen omdat ik in Roods voetsporen wil treden. Vandaar dat ik ook op zoek ben gegaan naar twee veldslagen in beide werken, die allebei verloren zijn gegaan. Beide passages duiden op een militair strategische tegenstander, waardoor de vergelijking tussen deze twee passages makkelijker te maken is. Maar ook heb ik deze passages gekozen vanwege de reactie die beide steden vertonen na de mededeling dat de slag verloren was. Omdat deze worden besproken vlak na de slag zelf, lenen deze passages zich uitstekend om de vergelijking te maken tussen Rome en Athene. Ook hadden deze twee veldslagen voor beiden volkeren een enorme impact. Voor Athene leidde het verlies van Amfipolis tot het wegvallen van een belangrijke bron voor hout. Juist voor Athene was hout erg belangrijk aangezien zij de grootste vloot had. Maar de overgave van Amfipolis bracht grotere paniek teweeg bij de Atheners door de symbolische waarde: doordat Amfipolis zich had overgegeven aan Brasidas en doordat hij zich zo mild toonde, waren de Atheners bang dat meer van hun bondgenoten zouden overlopen naar Brasidas. Hierbij kwam nog dat de weg naar Atheense bondgenoten in Thracië via Amfipolis liep.¹³ Deze weg lag nu dus open voor de Spartanen.

Voor de Romeinen had de nederlaag bij het Trasumeense meer voornamelijk symbolische schade. Jarenlang hadden de Romeinen geen nederlaag geleden en de burgers waren zodoende bijna vergeten hoe het voelde om te verliezen. Door deze nederlaag, waar hun consul Flaminius, die tevens een van de eerste populistten was, de dood vond, waren de Romeinen zo verbaasd dat ze niet wisten wat ze moesten doen.¹⁴

Uiteindelijk bleek de schade voor de Atheners van het verlies van Amfipolis mee te vallen. Overige bondgenoten stonden in de rij om ook te rebelleren met Brasidas' hulp, maar Athene wist deze rebellie de kop in te drukken.

De Romeinen hadden met de slag bij het Trasumeense bijna een dieptepunt bereikt in de Punische Oorlog. Ze hadden tegen Hannibal alleen maar verliezen geleden en er zou hierna nog een verschrikkelijke nederlaag komen voordat *Fortuna* terug zou keren en in het Romeins voordeel zou doorslaan.

¹³ Thucydides, *Historiae*, 4.108.1

¹⁴ Polybius, *Historiae*, 3.85.9

Narratologie

Bij het vergelijken van deze passages zal ik een narratologische analyse geven om te achterhalen hoe beide auteurs hun verhaal vertellen en of daar overeenkomsten in zitten. Ik zal hen vergelijken op het gebruik van focalisatie en het inzetten van vertellerscommentaar. Beide auteurs gebruiken deze technieken en ik ga bekijken op welke manier zij beiden deze technieken gebruiken om geloofwaardigheid aan hun verhaal te geven en hun verhaal daarmee ondersteunen.

Focalisatie is een techniek die een schrijver gebruikt om te doen alsof hij de gedachten kent van een van zijn actoren en laat hij de lezer meekijken in hoofd van dit personage. De auteur kan nooit precies weten wat zijn personages hebben gedacht, maar door logisch te beredeneren kan de auteur zich er wel een voorstelling van maken. Hierdoor kan de lezer beter zijn beslissingen en handelingen begrijpen en zich beter inleven in dat personage. Door vaak gebeurtenissen te presenteren vanuit het perspectief van een historisch personage kunnen Polybius en Thucydides de gebeurtenissen rond een veldslag van meerdere kanten belichten.

In de theorie van Rood (1998) wordt het onderscheid gemaakt tussen verschillende soorten focalisatie. Hij maakt het onderscheid tussen *zero focalisation*, *external focalisation* en *internal focalisation*. Volgens Tim Rood zou *internal focalization* het verschijnsel betreffen wanneer het perspectief vanuit een personage wordt verteld en dus alleen wordt verteld wat dat personage weet en zou het om *external focalisation* gaan wanneer er van buitenaf wordt verteld. *Zero focalisation* zou het verschijnsel zijn wanneer het perspectief niet samenvalt met een individu.¹⁵ Polybius en Thucydides zouden beiden gebruik maken van *internal focalisation*, aangezien ze weergeven wat de personages denken, maar soms ook van *zero focalisation*, wanneer ze commentaar geven op de gebeurtenissen. *Internal focalisation* wordt door Gennette nog gespecificeerd. Zo zouden Polybius en Thucydides het meest vallen onder *multiple focalisation*. Dit omdat zij de focalisatie heen en weer schuiven tussen verschillende groepen en niet bij een personage blijven hangen (*fixed focalisation*). De focalisatie in de passage over de reactie van Athene op de val van Amfipolis zou men ook *variable focalisation* kunnen noemen aangezien dan het standpunt van meerdere personages op een rij over een kwestie wordt weergegeven.

Voor de auteur zelf levert het gebruik van focalisatie meer geloofwaardigheid op, omdat hij de handelingen van de personages kan motiveren aan de hand van zijn gedachten of gevoelens. Hierdoor kan een lezer beter begrijpen waarom een personage zo handelt. Dit maakt het verhaal van de auteur betrouwbaarder dan wanneer alles vanuit het perspectief van de verteller wordt besproken. Bij Thucydides is het gebruik hiervan extra saillant, aangezien hij zelf ook een rol speelt in zijn verhaal en hiermee kan hij de lezer laten geloven dat hij geen eigen agenda heeft. Daarom is hij ook terughoudend op het geven van zijn eigen gedachten en geeft hij alleen die van andere actoren weer. Polybius wijdt in zijn verhaal uit over de eigenschappen die een goed generaal moet bezitten. Hierin vertelt hij dat het belangrijk is om in het hoofd van zijn tegenstander te kunnen kijken. Zelf doet hij dat ook door Hannibals gedachten weer te geven. Hij geeft dus meteen een voorbeeld van zijn eigen theorie en maakt de les daarmee expliciet.

Vertellerscommentaar kan door een auteur worden gebruikt om extra informatie aan de lezer te geven zodat bepaalde passages kunnen worden toegelicht of juist om een vooruitwijzing te geven. Een dergelijke vooruitwijzing naar de toekomst, oftewel een prolepsis,¹⁶ kan een auteur gebruiken om bijvoorbeeld commentaar te geven op gebeurtenissen of handelingen van zijn personages. Wanneer bijvoorbeeld Thucydides vertelt dat verscheidene Atheense bondgenoten willen rebelleren en Brasidas vragen om hen te helpen, maakt hij de opmerking dat die bondgenoten de macht van Athene onderschatten. Want het zal later blijken dat het hen niet zal lukken om net als Amfipolis over te lopen. Hier geeft Thucydides dus commentaar op een gebeurtenis en vertelt al hoe het gaat aflopen.

Op deze twee punten ga ik de passages van Polybius en Thucydides met elkaar vergelijken. Ik

¹⁵ T. Rood, 1998, *Thucydides: Narrative and explanation*, Oxford, 12.

¹⁶ T. Rood, *idem*, 11.

hoop door mijn vergelijking een antwoord te vinden op de vraag of Polybius deze verteltechnieken zodanig inzet dat de lezer aan Thucydides wordt herinnerd. In de vergelijking van beide veldslagen zal ook een aantal factoren en karakteristieke kenmerken aan bod komen die naar de mening van beide auteurs voor de overwinning hebben gezorgd of in ieder geval daartoe hebben bijgedragen. De eerste vraag die daarbij gesteld zal worden is in welke mate dezelfde factoren naar voren komen en hoe de auteur die presenteert als doorslaggevend voor de overwinning. Hoe stippen beide auteurs deze eigenschappen en factoren aan? Vervolgens zal de reactie van de burgers van beide steden bij het horen van deze nederlaag beschreven worden. Doorlopend zal ik bespreken hoe Polybius en Thucydides de gebeurtenissen vanuit verschillende perspectieven presenteren om op die manier het verhaal voor de lezer aannemelijk te maken en daarmee de lezer doen geloven dat zij een gezaghebbende visie hebben. Ten slotte zal aan de orde komen voor wat voor publiek beide auteurs schrijven. Beiden schrijven namelijk voor Grieken maar Polybius wil aan hen uitleggen hoe Rome zo groot heeft kunnen worden en de Grieken uiteindelijk heeft weten te overwinnen, terwijl Thucydides schrijft voor iedereen, die wil weten hoe het gegaan is.¹⁷ Ik wil onderzoeken wat voor gevolgen het heeft dat ze voor een ander publiek schrijven.

Met deze vragen als introductie zal ik proberen een antwoord te vinden op de vraag of de lezer meer uit de gekozen passages van Polybius haalt, wanneer hij Thucydides kent.

¹⁷ S.H. Miller, 2008. History, Myth, and Audience in Thucydides: Harmodius and Aristogeiton, 11 <
<https://cdr.lib.unc.edu/indexablecontent/uuid:43233e84-f831-4ee5-90f4-cc24dd82af76>> 17-01-2016

Thucydides

In dit hoofdstuk zal aan bod komen hoe Thucydides de elementen presenteert, die hebben bijgedragen tot de overwinning van Brasidas op Amfipolis,¹⁸ en op welke manier Thucydides deze elementen als doorslaggevend uiteenzet. Ik wil in dit hoofdstuk betogen dat Thucydides de nederlaag van de Atheners beschrijft, maar dat hij geen redenen expliciet noemt die het overwicht bepaalden. Hij laat doorschemeren welke factoren beslissend waren door de lezer een kijkje te geven in de gedachten en de motieven van Brasidas, in de motieven van de bewoners van Amfipolis, in zijn eigen overwegingen en in de reacties van Athene en de bondgenoten. Zo ontstaat het beeld van een verrassingsaanval met overdreven reacties. De lezer die bekend is met militaire tactieken, zal gauw die oorzaken eruit weten te halen, terwijl ze voor iemand die minder ervaren is op het gebied van oorlogvoering, minder duidelijk zijn.

In Thucydides boek vier, paragraaf 103-108 wordt de inname van de stad Amfipolis door de Spartaanse generaal Brasidas uiteengezet. De inwoners van Amfipolis waren bondgenoten van de Atheners. De stad lag op een strategisch punt op een engte die de doorgang naar Thracië mogelijk maakte, waar Atheense bondgenoten waren gevestigd, en was belangrijk voor de doorvoer van hout.¹⁹ Brasidas had de stad in de winter aangevallen op een tijdstip waarop niemand het verwacht had en met behulp van verraders uit de stad wist hij al snel de brug naar Amfipolis in te nemen. Omdat de belangrijkste generaal van Amfipolis, Eucles, de hulp van Thucydides had ingeroepen, moest Brasidas handelen voordat die hulptroepen arriveerden.²⁰ In de onderhandeling met de stad toonde hij zich mild tegenover de bevolking. De stad nam de voorwaarden aan en kwam in Spartaanse handen voordat Thucydides was gearriveerd. Door Brasidas' vrijgevig optreden waren de Atheners ontzettend bang dat meer bondgenoten naar de Spartanen wilden overlopen²¹, omdat de Spartanen toch vriendelijker bleken dan de bondgenoten hadden verwacht. Een aantal Grieken, die Athene tot haar bondgenoten beschouwde, waren inderdaad van plan om over te lopen en stuurden brieven naar Brasidas met het verzoek hen te helpen.

Thucydides hanteert twee perspectieven in zijn verhaal; Aan de ene kant is er de overwinnaar Brasidas, die met list en het verrassingselement erin slaagde Amfipolis te doen capituleren. Bij de beschrijving van de overwinnaar vertelt Thucydides veel vanuit diens perspectief om zijn verhaal aannemelijk en betrouwbaarder te maken voor de lezer. Hierdoor kan de lezer beter begrijpen hoe Amfipolis ingenomen kon worden en zal hij concluderen dat een nederlaag onvermijdelijk was. Thucydides zelf had er ook niks aan kunnen doen. Dus draagt het bij aan de geloofwaardigheid van Thucydides. Daarbij komt in de tekst naar voren dat de weersomstandigheden een grote rol speelden bij de totstandkoming van de overwinning. Aan de andere kant is er de reactie van de verliezende partij, namelijk Athene en in zeker mate ook de bewoners van Amfipolis. Door de aanval aan te duiden als een verrassing, geeft Thucydides een volgend element waarmee hij wil verklaren waarom het zo is gelopen en waarom hijzelf er niks aan kon doen dat Amfipolis gevallen was.²² Door te wijzen op de angst van de burgers van Amfipolis wil hij uitleggen waarom ze zich zo makkelijk overgaven aan Brasidas zonder op hulp te wachten. Met het gebruik van vertellerscommentaar wil hij bespreken waarom de angst van Athene eigenlijk overtrokken was. Men zou hieruit kunnen opmaken dat hij de straf die hij kreeg voor de nederlaag,

¹⁸ Thucydides, *Historiae*, 4.104-108.

¹⁹ Idem, 4.108.1.

²⁰ Idem, 4.105.1.

²¹ Idem, 4.108.1-2.

²² H.D. Westlake, 1969, 'Thucydides and the fall of Ampfipolis', in *Greek historians and Greek history*, New York, 126-127: "There is no reason that Thucydides tends to overrate the qualities shown by Brasidas... if he had been at Eion with his seven ships and not at Thasos, he could not have saved Ampfipolis..

namelijk verbanning, ook overdreven vond.

In deze passage zijn veel meer vormen van focalisatie en commentaar van de verteller te vinden; ik zal in dit paper echter alleen diegene naar voren brengen welke relevant zijn voor dit betoog.

De overwinnaar

ὁ γὰρ Βρασίδης ἔν τε τοῖς ἄλλοις μέτριον ἑαυτὸν παρεῖχε, καὶ ἐν τοῖς λόγοις πανταχοῦ ἐδήλου ὡς ἐλευθερώσων τὴν Ἑλλάδα ἐκπεμφθείη.²³

Volgens Pazdernik (2000) presenteert Thucydides Brasidas als een on-Spartaanse Spartaan.²⁴ Hij toonde zich mild tegenover de inwoners van Amfipolis toen hij hun de mogelijkheid bood om de stad te verlaten. Hij presenteerde zichzelf als de bevrijder van Griekenland. Zijn mening dat Thucydides Brasidas niet als een echte Spartaan presenteert, is opvallend, zeker omdat Brasidas de generaal was die zijn tegenstander, Thucydides zelf, te slim af was.

Mary Nichols (2015) gaat zelfs nog een stapje verder en noemt Brasidas de Athener onder de Spartanen, omdat hij zo gematigd was in vergelijking met de andere Spartaanse generaals.²⁵ Maar bovenal is Brasidas ook een vaardige generaal, die gebruik kan maken van gunstige omstandigheden.

Voorafgaand aan de beschrijving van de inname van de stad Amfipolis vertelt Thucydides dat er een aantal keer is geprobeerd op de plek van Amfipolis een kolonie te stichten wat niet lukte omdat de Atheners werden verslagen door de oorspronkelijke bevolking.²⁶ Deze bevolking wist al twee keer eerder weerstand te bieden aan een overmacht van vijanden. Door eerst deze beschrijving te geven wil Thucydides waarschijnlijk het belang van de locatie benadrukken en de mate waarin de Atheners deze locatie nodig hadden, aldus Lisa Kallet (1993).²⁷ Maar nu blijkt de verrassing van Brasidas toch teveel.

Thucydides laat blijken dat het vanzelfsprekend is dat Brasidas door zijn vaardigheden overwint. Thucydides benoemt alle gebeurtenissen die zich om de slag heen afspeelden en het is aan de lezer om daaruit de oorzaken van de nederlaag af te leiden. Hij laat de lezer zelf de conclusie trekken dat men Brasidas als groot voorbeeld moet nemen, wanneer men een succesvolle aanvoerder wil worden.

Dit betoog zal in drie delen opgesplitst worden. Eerst zal de vindingrijkheid van Brasidas besproken worden en zijn vermogen om gebruik te maken van allerlei situaties. Vervolgens zal zijn flexibiliteit worden genoemd waarmee hij zich aanpast aan de situatie en zo nodig zijn tactiek te verandert, en ten slotte wordt zijn charismatisch talent uiteengezet.

De vindingrijkheid blijkt onder andere uit Thucydides' beschrijving van de aanval op Amfipolis. Deze vindt 's nachts plaats wanneer het stormt en zelfs een beetje sneeuwt.

χειμῶν δὲ ἦν καὶ ὑπένειφεν: ἦ καὶ μᾶλλον ὥρμησε, βουλόμενος λαθεῖν τοὺς ἐν τῇ Ἀμφιπόλει πλὴν τῶν προδιδόντων.²⁸

Brasidas weet het donker te gebruiken als dekmantel in plaats van dat hij erdoor gehinderd wordt. Hierdoor is hij in staat Amfipolis te verrassen, aangezien geen enkele bewoner verwacht dat er in dit weer aangevallen zou worden. De geoefende lezer merkt op dat Thucydides wel belang hecht aan dit nachtelijke avontuur. Hij doet dit door te vertellen vanuit het oogpunt van Brasidas. Hiermee lijkt hij het publiek te willen overtuigen dat het werkelijk 's nachts plaats zou hebben gevonden. Thucydides' gebruik van focalisatie is hier tweeledig: ten eerste past hij het toe om de lezer een kijkje te geven in het hoofd van Brasidas waarom hij van plan is om er in het holst van de nacht in de sneeuw er nog

²³ Thucydides, *Historiae*, 4.108.2: "Want Brasidas toonde zich redelijk in al zijn acties en overal maakte hij duidelijk in zijn speeches dat hij was gestuurd om Griekenland te bevrijden."

²⁴ C. Pazdernik, 2000, 'Procopius and Thucydides on the Labors of War: Belisarius and Brasidas in the Field', *Transactions of the American Philological Association*, Vol. 130, Baltimore, 165.

²⁵ M. Nichols, 2015, *Thucydides and the pursuit of freedom*, Cornell University Press, 79.

²⁶ Thucydides, *Historiae*, 4.102.2-3.

²⁷ L. Kallet, 1993, 'Money, Expense and Naval Power in Thucydides' Histories', University of California Press, 173.

²⁸ Thucydides, *Historiae*, 4.103.2: "Het was winter en het sneeuwde een beetje: Dit spoorde hem meer aan, omdat hij verborgen wilde blijven voor degene in Amfipolis behalve voor de verraders."

opuit te trekken: hij wil namelijk het verrassingselement behouden. Ten tweede wil Thucydides met het gebruik van focalisatie het verhaal voor de lezer aannemelijk maken: de reden waarom Brasidas in staat was de stad over te nemen. Thucydides doet alsof hij de gedachtes van Brasidas kent. Misschien verschaftte zijn eigen status als generaal hem informatie over Brasidas' plannen via spionnen maar daarnaast kon zijn eigen militaire inzicht ook bijgedragen hebben en kon hij beredeneren wat Brasidas gedacht kon hebben.

De weersomstandigheden waren gunstig voor Brasidas maar ook een deel van de bevolking hielp mee. Die zag immers dat zij zich met de komst van Brasidas konden losrukken van Athene. Deze verraders van het Atheense volk worden op hun beurt gefocaliseerd met de woorden: "De burgers van Argilus waren het meest bezig, terwijl ze dichtbij woonden en altijd argwaan koesterde tegenover de Atheners en plannen beraamden tegen deze plaats. Het trof dat een gunstig moment kwam tegelijkertijd met Brasidas."²⁹ Hier wordt dus het verhaal weergegeven vanuit het perspectief van de bewoners van Argilus omdat zij zagen dat dit moment een buitenkans voor hen was. De aanval van Brasidas zag niemand aankomen en was voor iedereen een verrassing. Met het gebruik van deze techniek wil Thucydides uitleggen waarom een Atheense bondgenoot Brasidas, een Spartaan, hielp en dus een voedingsbodem voor onrust creëerde. Hieruit blijkt dat het belangrijk is voor een generaal om inzicht te hebben en gebruik te maken van de situatie maar Thucydides laat het na om dit expliciet te vermelden.

Terwijl de hulp van Thucydides in wordt geroepen, wordt Brasidas, volgens Thucydides, bang. Hij zegt: "Terwijl hij bang wordt dat er hulptroepen in de vorm van boten kwamen uit Thasos en terwijl hij vernam dat Thucydides in dat deel van Thracië het recht bezat om in de goudmijnen te werken en daarom onder de voornaamste van dat land was, maakt Brasidas haast om de stad in te nemen."³⁰ Hij vreest dat niet alleen het garnizoen in de stad met de hulptroepen wordt versterkt, maar dat het moraal ook hoog zou worden gehouden. Thucydides geeft dit weer door de ogen van Brasidas. Dit is te zien aan de woorden *δεδιώς* (hij was bang), *πυνθανόμενος* (terwijl hij vernam), *ἠπείγετο*³¹ (hij maakte haast) en later ook *ἠπείγετο* (zijn best doen).³² Wanneer een tegenstander bang is voor je komst is dit voor de auteur positief om te vertellen. Maar ook verklaart hij hiermee waarom Brasidas nu opeens zijn tactiek verandert. Dit blijkt ook uit de volgende woorden:

ἠπείγετο προκατασχεῖν, εἰ δύναίτο, τὴν πόλιν, μὴ ἀφικνουμένου αὐτοῦ τὸ πλῆθος τῶν Ἀμφιπολιτῶν, ἐλπίσαν ἐκ θαλάσσης ξυμμαχικὸν καὶ ἀπὸ τῆς Θράκης ἀγείραντα αὐτὸν περιποιήσῃν σφᾶς, οὐκέτι προσχωροίη.³³

"Brasidas deed zijn best om de stad in handen te krijgen, als het mogelijk was, voordat Thucydides aankwam, anders zouden de burgers van Amfipolis zich niet meer willen overgeven, omdat ze hoopten dat Thucydides hen te hulp zou komen, nadat hij bondgenoten van zee en uit Thracië had verzameld."

Door hier aan toe te voegen dat Thucydides 'op zijn minst Eion wilde behouden' doet vermoeden dat hijzelf weinig vertrouwen had in het redden van Amfipolis.³⁴ Er zal inderdaad blijken dat Thucydides te laat kwam om Amfipolis te redden.

De volgende eigenschap die de overwinning mogelijk maakte, is Brasidas flexibiliteit. De angst die bij Brasidas opkomt vanwege de ingeschakelde hulptroepen, doet hem besluiten zijn

²⁹ Thucydides, idem, 4.103.4: μάλιστα δὲ οἱ Ἀργίλιοι, ἐγγύς τε προσοικοῦντες καὶ αἰεὶ ποτε τοῖς Ἀθηναίοις ὄντες ὑποπτοὶ καὶ ἐπιβουλεύοντες τῷ χωρίῳ, ἐπειδὴ παρέτυχεν ὁ καιρὸς καὶ Βρασίδης ἦλθεν, ἐπραξάν...

³⁰ Idem, 4.105.1: ἐν τούτῳ δὲ ὁ Βρασίδης δεδιώς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Θάσου τῶν νεῶν βοήθειαν καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτῆσίν τε ἔχειν τῶν χρυσαίων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θράκη καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἠπειρωτῶν, ἠπείγετο προκατασχεῖν τὴν πόλιν,

³¹ Idem, 4.105.1.

³² Ibidem, 4.105.2.

³³ Idem, 105.1.

³⁴ H. D. Westlake, 1969, 'Thucydides and the fall of Ampfipolis', 132.

tactiek aan te passen. Met andere woorden kan Brasidas dus zich snel aanpassen aan de situatie. Wanneer hij merkte dat de verraders de poorten niet van binnenuit voor hem konden openmaken, maakte hij gebruik van de diplomatie. Hij bood de stad een aantal voorwaarden aan die veel gunstiger waren dan wanneer hij de stad met geweld in zou nemen. Hij bood ze immers aan dat alle Atheners uit de stad mochten wegtrekken met al hun bezittingen, en dat de achterblijvers hun burgerrecht en al hun privileges zouden behouden. De achterliggende gedachte hierachter, die al eerder is genoemd, was de angst dat met de komst van Thucydides de bewoners standvastiger zouden zijn en het moraal van de verwarde burger zou optillen. Brasidas is dus niet alleen een goede generaal die gebruik kan maken van de situatie, maar ook kan hij goed inschatten wat zijn tegenstander van plan is en was hij in staat om snel het roer om te gooien wanneer de situatie tegen zat.

Bovendien heeft hij ook een sterke charisma en kan hij door middel van een speech de inwoners overtuigen om zich zonder gevecht over te geven.³⁵ Dit zijn allemaal vaardigheden die Thucydides impliciet toeschrijft aan een goede generaal. Het effect hiervan is dat de nederlaag die Thucydides heeft geleden tegen deze goede strateeg makkelijker te begrijpen wordt. Het is immers minder erg om te verliezen van een goede tegenstander. Dat Amfipolis is gezwich voor een meesterlijke generaal is daardoor minder verwonderlijk maar maakt dat de reactie van Athene op het verlies des te overdrevener wordt.

³⁵ T. Heike, 2004, 'Realism, Narrative and Happenstance: Thucydides' Tale of Brasidas', *The American Political Science Review*, vol. 98 No. 1, 127: "Unable to complete the task with the usual sort of military strategy, Brasidas turned to the persuasiveness of measured (but deceptive) speech."

De reactie

Wat betreft de verliezers zien we dat er zowel bij de bewoners van Amfipolis als bij de Atheners paniek heerste. De val van Amfipolis en de inname van de brug leidden bij de bewoners van Amfipolis en bij de burgers van Athene tot grote onrust. Dat zulke onrust alleen maar tot een nederlaag kan leiden is een verband dat Thucydides aan de lezer overlaat om te maken, maar die wel tussen de regels door is af te leiden. Daarbij heerste er ook wantrouwen in beide plaatsen na de tegenslag, de een jegens de medeburgers, de ander jegens de bondgenoten. Dit is niet goed voor de sociale cohesie.

De eerste verliezers waren de bewoners van Amfipolis die zich niet wilden aansluiten bij Brasidas. Deze inwoners waren door de onverwachte aanval van Brasidas compleet verrast. Ze beseften dat er zich verraders in hun midden bevonden en waren nog wel in staat om te voorkomen dat de poort werd geopend. Maar daarnaast heerste er alleen grote onrust. Deze onrust wordt benadrukt door Thucydides door de reactie te omschrijven vanuit het oogpunt van de inwoners zelf, “want ze waren in het bijzonder wantrouwend tegenover elkaar.”³⁶ Uit de woorden ὑποπτοι ὄντες blijkt dat Thucydides de toestand vanuit het oogpunt van de Amphipolitanen beschrijft. Later noemt Thucydides ook dat de Atheense burgers blij waren om te kunnen ontsnappen en meenden dat ze niet snel hulp konden krijgen (οἱ μὲν Ἀθηναῖοι διὰ τὸ ἄσμενοι ἂν ἐξελθεῖν, ἠγούμενοι ... οὐ προσδεχόμενοι βοήθειαν ἐν τάχει³⁷). Hier geeft hij de gedachte van de Atheense burgers weer. Hij wil in deze beide gevallen de verdeeldheid en de chaos in de stad benadrukken en uitleggen waarom de bewoners eerder geneigd zijn om de voorwaarden van Brasidas te accepteren: Dat verlost ze namelijk van een dilemma.

Thucydides beschrijft dat de burgers in Athene ἐς μέγα δέος κατέστησαν,³⁸ (hele grote angst hadden) omdat de stad Amfipolis van hen was afgenomen. Amfipolis was op een strategisch punt gelegen die de Atheense polis met zijn bondgenoten verbond. Daarnaast waren de Atheners ook bang dat meer bondgenoten zouden overlopen naar Brasidas, omdat hij verkondigde dat hij heel Griekenland wilde laten genieten van haar ἐλευθερία.³⁹ Hierdoor sloeg de paniek toe in Athene. Daarna verschuift de focalisatie naar de Atheense bondgenoten. Zij wilden namelijk, nadat ze hadden vernomen (πυνθανόμενα)⁴⁰ dat Brasidas zo zachtmoedig en genadig was geweest bij de inname van Amfipolis, zich zo snel mogelijk van Athene scheiden en bij Brasidas aansluiten. De bondgenoten kregen hierdoor moed om nieuwe toestanden na te streven (ἐπήρθησαν ἐς τὸ νεωτερίζειν)⁴¹ en wilden allemaal de eerste zijn om zich aan te sluiten bij Brasidas.⁴² De angst van Athene werd dus werkelijkheid toen de andere steden Brasidas' welwillendheid zagen. Daarbij kwam dat de bondgenoten uit zijn overwinningen opmaakten dat alle Spartanen net zo mild zouden zijn als hij. Dit bleek echter een verkeerde conclusie.⁴³ Door hier waarnemingen en de emoties van de bondgenoten te noemen maakt Thucydides duidelijk wat de reden van de bondgenoten van Athene was om massaal in opstand te komen tegen Athene. Door de mildheid die Brasidas toonde, verwachtten ze veel meer eerbied dan die ze bij de Atheners kregen.

Ten slotte verschuift het perspectief naar Thucydides als alwetende verteller. Dit is te zien aan het partikel γαρ.⁴⁴ Hier geeft hij zelf commentaar op de gedachten van de Atheense

³⁶ Thucydides idem, 4.104.1: ἄλλως τε καὶ ἀλλήλοις ὑποπτοι ὄντες.

³⁷ Idem, 4.106.1.

³⁸ Idem 4.108.1. : “Zij verkeerden in een grote angst.”

³⁹ Idem, 4.108.2: ἐν τοῖς λόγοις πανταχοῦ ἐδήλου ὡς ἐλευσοθερώσω τὴν Ἑλλάδα ἐκπεμφθείη.

⁴⁰ Idem, 4.108.3.

⁴¹ Ibidem 4.108.3.

⁴² C. F. Smith, 1903, ‘Character-Drawing in Thucydides’, *The American Journal of Philology*, Vol 24, No 4, 375.

⁴³ T. Bums, 2011, ‘Virtue of Thucydides’ Brasidas’, *The Journal of Politics*, Vol 73, No 2, University of Chicago Press, 519.

⁴⁴ Thucydides, idem, 4.108.4

bondgenoten en waarschuwt dat ze de kracht van Athene onderschatten.⁴⁵ Hij zegt namelijk dat “zij zich zo erg vergisten in de macht van Athene zoals later duidelijk zou worden.”⁴⁶

Thucydides verkiest het hier om focalisatie te gebruiken om zo te schetsen dat zowel de paniek in de stad Athene als de hoop van de bondgenoten, die willen overlopen, buiten proporties is. De lezer kan hieruit opmaken dat daarom de reactie van de Atheners, om Thucydides vanwege deze nederlaag in ballingschap te doen, ook een te zware straf was. Thucydides richt de aandacht van het publiek op bepaalde gebeurtenissen in zijn verhaal, niet door commentaar van zichzelf als verteller te introduceren, maar door de reactie uit de grote poleis weer te geven. Door het toevoegen van de reactie van Athene op de val van Amfipolis illustreert hij hoe ernstig de klap gevoeld werd maar ook illustreert hij hoe de ernst door de Atheners overschat werd.

Thucydides is niet alleen de schrijver van het werk maar heeft zelf ook een actieve rol gespeeld in de Peloponnesische oorlog. Het feit dat hij zelf een rol speelde in de oorlog levert voor Thucydides geloofwaardigheid op. Zo kon hij niet alleen het verhaal vertellen zoals hij het had beleefd, maar kon hij ook bij veel ooggetuigen navraag doen, aangezien bij iedereen de slag nog vers in het geheugen lag. Thucydides benadrukt in de inleiding ook het belang van ooggetuigen en geeft aan dat die de betrouwbaarheid van historische werken garanderen⁴⁷ met de woorden:

τὰ δ' ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν, οὐδ' ὡς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς τε αὐτὸς παρῆν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατὸν ἀκριβεῖα περὶ ἐκάστου ἐπεξεληθῶν. ἐπιπόνως δὲ ἠύρισκετο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐ ταῦτ' ἀπερὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἐκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι.⁴⁸

Daarbij kreeg hij waarschijnlijk als generaal de informatie uit eerste hand. Het feit dat hij het verhaal baseert op verslagen van ooggetuigen geeft Thucydides tevens een vorm van geloofwaardigheid en autoriteit. Hiermee distantieert hij zichzelf als schrijver van het personage Thucydides. In boek 4.104 vertelt hij dat Thucydides, zoon van Olorus, dichtbij gestationeerd was en daardoor de stad Amfipolis snel te hulp kon komen. Door zich zo te noemen stelt hij zichzelf gelijk aan alle andere personages in zijn werk. Hij wekt daarmee de indruk dat hij neutraal zijn verhaal vertelt. Dit wordt benadrukt door het gebruik van het patronymicum, wat hij ook bij andere legeraanvoerders doet. Hij wil daarmee de suggestie wekken dat hij zichzelf op één lijn stelt met alle andere legeraanvoerders en zichzelf dan niet in een positiever daglicht stelt.⁴⁹

De reactie van de bewoners van Amfipolis is al een voorbode van de reactie van Athene. De inwoners waren al hevig verbaasd over de aanval en na de aanval heerste er veel onrust en vertrouwde niemand meer een ander. In Athene is precies hetzelfde aan de hand maar dan nog heftiger. Daar is heel de stad bang dat andere poleis zullen overlopen naar de vijand en heerste er dus wantrouwen.

⁴⁵ D. Gribble, 1998, 'Narrator Interventions in Thucydides', *The Journal of Hellenic Studies*, Vol 118, 60.

⁴⁶ Idem, 4.108.3: ἐψευσμένοις μὲν τῆς Ἀθηναίων δυνάμεως ἐπὶ τοσοῦτον ὅση ὕστερον διεφάνη.

⁴⁷ Campbell, W. S. 2010, 'The Narrator as "He", "Me" and "We": Grammatical Person in Ancient Histories and in the Acts of the Apostles', *Journal of Biblical Literature*, Atlanta, Vol 129 No 2, 391.

⁴⁸ Thucydides 1.22.2-3: "Ik vond het niet juist om de gebeurtenissen in de oorlog op te schrijven terwijl ik ze toevallig vernam, noch ze te reconstrueren naar mijn eigen mening, maar die dingen waar ik zelf bij aanwezig was of nadat ik bij anderen nauwkeurig zo goed mogelijk op elke gebied had geïnformeerd. Op moeilijke wijze werd het gevonden omdat de aanwezigen bij iedere gebeurtenis niet hetzelfde zeiden over dezelfde gebeurtenissen. Maar ze zeiden het al naar gelang iemand van elk van beide partijen eraan toe was qua gezindheid en herinnering."

⁴⁹ T. Rood, 2004, 'Thucydides' in Jong, I de (ed) *Narrators, Narratees and Narratives in Ancient Greek Literature*, Brill, 115- 127

Polybius

ὅταν δὲ τὸ τῆς ἱστορίας ἦθος ἀναλαμβάνῃ τις, ἐπιλαθέσθαι χρή πάντων τῶν τοιούτων καὶ πολλάκις μὲν εὐλογεῖν καὶ κοσμεῖν τοῖς μεγίστοις ἐπαίνοις τοὺς ἐχθροὺς, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο, πολλάκις δ' ἐλέγχειν καὶ ψέγειν ἐπονειδίστως τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀμαρτίαι τοῦθ' ὑποδεικνύωσιν.⁵⁰

Polybius begint boek drie met de aankondiging dat hij alle drie de oorlogen die in derde eeuw v. Chr. plaats vonden uitgebreid zal beschrijven.⁵¹ Hiermee bedoelt hij dat hij niet alleen het verloop van de oorlog zal beschrijven maar ook de aanleiding en de consequenties ervan en dat hij zijn eigen mening niet achterwege zal laten.⁵² Volgens Nikos Miltsios (2013) zou Polybius zelf al een idee gehad hebben dat historici een belangrijke rol spelen bij de meningsvorming van het volk. Wanneer een historicus interpreteert zal de lezer van zijn werk dus geneigd zijn de gedachtegang van de schrijver te volgen.⁵³ Daarom probeert Polybius in zijn hele 'Historiën' zo veel mogelijk de situatie van verschillende kanten te belichten.

Ik zal laten zien dat Polybius in de behandelde passages de eigenschappen, die gunstig en noodzakelijk zijn voor een geschikte veldheer en die bijdragen aan een overwinning, expliciet noemt en nadrukkelijk naar voren laat komen. Aan de hand van die eigenschappen bestempelt Polybius de aanvoerders die voorbij komen als goed of slecht. In de paragrafen 80 tot en met 85 uit boek drie beschrijft Polybius de slag bij het Trasumeense meer en de nasleep ervan. Polybius begint zijn beschrijving dat Hannibal is aangekomen in Etrurië en beredeneert dat Flaminius zich door zijn karakter niet zal kunnen inhouden wanneer Hannibal hem uitdaagt.⁵⁴ Vervolgens laat Polybius een passage in over het belang voor een veldheer om zijn tegenstander te kunnen inschatten en daarop in te spelen. Flaminius marcheert inderdaad achter Hannibal aan, terwijl het beter is om op zijn collega-consul te wachten, en hij stormt 's ochtends vroeg de vallei in.⁵⁵ In de vallei hangt een dikke mist waardoor Flaminius niet kan zien dat Hannibal in een hinderlaag ligt. Wanneer Hannibal aanvalt, zijn de Romeinen omsingeld. Op het moment dat het voor hen duidelijk was dat ze omsingeld waren, besloot een groep soldaten het meer in te springen. Toen ze hierdoor niet aan de Carthagers konden ontsnappen smeekten ze op alle mogelijk manieren om genade. Daar tegenover staan ongeveer zesduizend Romeinen, die wel doorvochten en hun directe tegenstanders versloegen. Ze waren niet in staat om het tij te keren omdat het al te laat was toen ze weer zicht hadden op het slagveld.⁵⁶

Wanneer de nederlaag wordt bericht aan de stad Rome heerste er hevige onrust. Polybius sluit af met de mededeling dat de Senaat van Rome wel kalm bleef en meteen een vergadering belegde waarin besproken werd wat er gedaan moest worden.

Ik zal de aangegeven passages in twee delen opsplitsen waarin in het eerste deel de kant van de Romeinen wordt besproken en wordt door het vertellerscommentaar van Polybius duidelijk waarom Flaminius nooit had kunnen winnen. De reactie van de stad Rome zal ook aan bod komen, waarbij blijkt dat de Senaat van Rome in tegenstelling tot het volk wel daadkrachtig optreedt. Daarna zal duidelijk worden gemaakt hoe Polybius verklaart dat Hannibal in staat was om een groot Romeins

⁵⁰ Polybius, *Historiae*, 1.14.5: "Wanneer iemand het karakter van een historicus aanneemt, moet hij al dat soort dingen (loyaal zijn tegenover vrienden) vergeten en moet hij aan de ene kant vaak goed spreken over de vijand en hem eren met de grootste lof, wanneer zijn daden dit vereisen. Aan de andere kant moet hij zijn bloedverwanten vaak berispen en schandelijk laken, wanneer de fouten van hun gedrag dit duidelijk maakt."

⁵¹ Idem, 3.1.1.

⁵² Shaler, R., 2014, 'Narrative Structures of Polybius',

https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/14577/Shaler_ku_0099M_13451_DATA_1.pdf?sequence=1 14-11-2015.

⁵³ Miltsios, N. 2013, 'Shaping of Narrative in Polybius', Berlin, 86.

⁵⁴ Polybius, idem, 3.80.4.

⁵⁵ Idem, 3.83.7.

⁵⁶ Idem, 3.84.11: ἡδυνάτου διὰ τὸ μηδὲν συνορᾶν τῶν γινομένων.

leger te verslaan. Polybius geeft zijn mening over de karaktereigenschappen van zijn ideale generaal. Al die karaktereigenschappen worden daarna gemanifesteerd in Hannibal en zo krijgt Polybius' theorie een voorbeeld uit de praktijk. We zullen zien dat Polybius veel vertelt vanuit het perspectief van Hannibal en zijn gedachtes en redeneringen weergeeft om er op die manier voor te zorgen dat de lezer de gebeurtenissen aannemelijk vindt. Hierdoor wordt het verhaal voor de lezer begrijpelijk. Deels kwam de nederlaag dus door een slechte generaal aan de kant van de Romeinen, maar van de andere kant hadden de Carthagers een uitstekende generaal.

De Verliezer

οὐ γὰρ εἰκὸς ἄλλως εἰπεῖν, ὡς εἴ τις οἶεται κυριώτερόν τι μέρος εἶναι στρατηγίας τοῦ γνῶναι τὴν προαίρεσιν καὶ φύσιν τοῦ τῶν ἐναντίων ἡγεμόνος, ἀγνοεῖ καὶ τετύφωται.⁵⁷

“Want het is niet acceptabel om iets anders te zeggen dan dat als iemand denkt dat iets belangrijker is voor een legeraanvoerder dan het kennen van de voorkeur en het karakter van zijn tegenstander, dat hij dan niks weet en beneveld is.”

In het bovenstaande citaat is een voorbeeld opgenomen van een eigenschap dat Polybius toeschrijft aan een goede legeraanvoerder. Hij geeft namelijk een hele uitweiding over zijn beeld van een ideale veldheer en welke eigenschappen een generaal niet moet bezitten. Hij zegt dat het rampzalige gevolgen kan hebben, niet alleen voor zijn manschappen, die zich dan hetzelfde gaan gedragen als hij, maar dat het ook desastreuze gevolgen kan hebben voor diegenen die de generaal vertrouwen. Hij geeft zelfs de toevoeging dat sommige individuen door nalatigheid⁵⁸ de staat te gronde hebben gericht. Met deze passage wil Polybius niet alleen zijn ideale beeld van een veldheer weergeven, hij wil ook aangeven dat Flaminius al deze positieve eigenschappen mist en de negatieve wel bezit. Hannibal bezit wel alle positieve eigenschappen die Polybius noemt en verklaart daarmee waarom Rome deze slag heeft verloren.

De eerste eigenschappen die duidelijk toepasbaar zijn op Flaminius, zijn roekeloosheid en zijn overmoed. (προπέτεια ἐν θρασύτης).⁵⁹ Van Flaminius wordt namelijk gezegd dat hij zonder plan en zonder verkenning de vallei van het Trasumeense meer introk, waar Hannibal in een hinderlaag lag. Uit het feit dat Polybius dit al aanduidt met de woorden (οὐ καιρόν, οὐ τόπον προορώμενος⁶⁰) is al op te maken dat die negatieve eigenschappen bij Flaminius horen. Maar hij voldoet aan meer van de genoemde kenmerken. Zo vertoont hij ook hoogmoedswaan en praalzucht (κενοδοξία καὶ τῦφος).⁶¹ Dat is op te maken uit de woorden van Polybius wanneer hij tegen het advies van zijn officieren ingaat wanneer zij hem aanraden om op zijn collega consul te wachten. Hij is namelijk bang dat Hannibal hem zal minachten wanneer hij af wacht en vraagt zich af wat de mensen thuis over hem zullen denken wanneer hij toekijkt hoe het land wordt geplunderd. Polybius beschrijft deze passage vanuit het perspectief van Flaminius. Zo zegt Polybius: “Flaminius was meteen opgewonden en vol van drift, omdat hij meende dat hij zelf werd geminacht door zijn tegenstanders... en hij was woest omdat hij de gebeurtenis verschrikkelijk vond.” (εὐθέως μετέωρος ἦν ὁ Φλαμίνιος καὶ θυμοῦ πλήρης, δοξάζων ἑαυτὸν ὑπὸ τῶν ἐναντίων καταφρονεῖσθαι... ἐσχετλίαζε, δεινὸν ἡγούμενος τὸ γινόμενον.)⁶² Door hier de emoties van Flaminius weer te geven wil Polybius het begrijpelijk maken voor de lezer hoe de slag zo heeft kunnen verlopen. Voor een groot deel lag het namelijk aan het karakter van de Romeinse consul: Hij was immers ongeschikt en een demagoog.⁶³

Deze eigenschappen blijken allemaal voorafgaande aan de slag zelf. Tijdens de slag komt Flaminius er in Polybius' beschrijving er ook niet goed vanaf. Flaminius werd compleet verrast en bevond zich geheel in een toestand van wanhoop en neerslachtigheid.⁶⁴ Dit is niet zoals een Romeinse bevelhebber zich moet gedragen. Deze extreme negatieve houding van Polybius tegenover Flaminius maakt opnieuw duidelijk dat Polybius hem als slechte generaal ziet, hij geen kans maakt op de overwinning en dat alle manschappen worden afgeslacht door τῆς τοῦ προεστῶτος ἀκρισίας⁶⁵

⁵⁷ Polybius, 'Historiën', 3.81.1.

⁵⁸ idem, 3.81.4: ῥαθυμία.

⁵⁹ Idem, 3.81.9.

⁶⁰ Idem, 3.83.7: “Terwijl hij niet een gunstig moment of een gunstige plek zag.”

⁶¹ Idem, 3.81.9.

⁶² Idem, 3.82.2-3.

⁶³ Idem, 3.80.3.

⁶⁴ Idem, 3.84.6: δυσχρηστούμενον καὶ περικακοῦντα τοῖς ὅλοις.

⁶⁵ Idem, 3.84.4.

(door het gebrek aan oordeel van de aanvoerder). Craig Champion (2013) oppert dat deze negatieve houding tegenover Flaminius voortkomt uit de trend van de elite om een man van het volk te beschimpen of dat deze houding is bedoeld om uiting te geven om aan de anti-Romeinse houding, die Polybius' Griekse lezers kunnen hebben.⁶⁶ Daarbij aansluitend denk ik dat het ook een mogelijkheid is dat Polybius hiermee de schuld van de gehele echech in Flaminius' schoenen wil schuiven en daardoor de overige burgers en senatoren wil vrij pleiten van deze schaamtevolle nederlaag.

Zoals eerder genoemd kan een generaal dergelijk gedrag overdragen aan zijn manschappen. Dit lijkt in Polybius' beschrijving ook het geval. Want naast Flaminius is het grootste gedeelte van zijn soldaten ook in paniek wanneer ze horen dat ze omringd zijn. Veel van de soldaten worden gedood nog voordat ze zich hadden kunnen opstellen. Anderen geven zich over of proberen zelfmoord te plegen. De eerdere voorspelling van Polybius, dat de soldaten zich gaan gedragen naar hun bevelhebber, komt dus in deze slag duidelijk naar voren en is een van de oorzaken dat de Romeinen verpletterend zijn verslagen.

Wanneer de mededeling aan de stad wordt gemeld, is in de gehele stad de wanhoop nabij. Dit benadrukt Polybius nogmaals door te vertellen uit het perspectief van de soldaten.

τηλικαύτην συνέβη γενέσθαι διατροπήν ὥστε τοῖς παραγενομένοις ἐφ' ἑκατέρων τῶν καιρῶν πολλῶ μείζον τότε φανῆναι τὸ γεγονὸς ἢ παρ' αὐτὸν τὸν τῆς μάχης καιρὸν⁶⁷

“Het (bericht van de nederlaag) leidde tot zo'n grote ontsteltenis dat voor diegenen die bij beide momenten aanwezig waren, deze gebeurtenis veel groter leek dan op het moment van de strijd zelf. “

Het is dus verschrikkelijker om de paniek te zien in de stad dan de paniek op het slagveld zelf. Door deze opmerking te maken geeft hij weer wat voor grote impact deze slag had op het volk en verklaart meteen die impact: omdat ze lange tijd geen nederlaag hebben geleden, zijn de burgers hevig verontrust. Door het weergeven van deze opmerking wordt ook de tegenstelling benadrukt tussen het volk en de senaat. Want de senaat gaat meteen tot actie over en gaat gelijk plannen maken wat er nu moet gebeuren. Deze reactie is het tegenovergestelde van het volk en is belangrijk voor het verloop van het verhaal. De Romeinen bevinden zich bijna op het dieptepunt van de oorlog, maar daarna zullen de Romeinen er weer bovenop komen. Waar ze hiervoor al verschillende tegenslagen te verduren hebben gehad, wordt het nu gunstiger. Dat kan men al zien aan de reactie van de senaat, die adequaat reageert in de omstandigheden.

Volgens N. Miltsios wil Polybius benadrukken dat het des te knapper is van de Romeinen dat ze uit een dergelijke onmogelijke situatie toch zegevierend uit komen. Het leek een uitzichtloze situatie dat ze de ene nederlaag na de andere leden, maar dat het vervolgens toch lukte maakt Rome des te sterker.⁶⁸

⁶⁶ C. Champion, 2013, 'Historiographic Patterns and Historical Obstacles in Polybius' Histories: Marcellus, Flaminius, and the Mamertine Crisis', in B. Gibson and T. Harrison, *Polybius and his World: Essays in Memory of F.W. Walbank*, Oxford, 146.

⁶⁷ Polybius, idem, 3.85.8.

⁶⁸ Uit N. Miltsios, *The Shaping of narrative in Polybius*, 81.

De ideale veldheer

διόπερ εἴ τις δύναιτο συννοεῖν τὰ περὶ τοὺς πέλας ἀμαρτήματα καὶ τῆδέ που προσιέναι τοῖς ὑπεναντίοις, ἢ μάλιστα καὶ δι' ὧν εὐχείρωτος ἔσθ' ὁ προεστὼς τῶν πολεμίων, τάχιστ' ἂν τῶν ὄλων κατακρατοίη.⁶⁹

Tegenover het figuur van Flaminius staat Hannibal. In Polybius' ogen is Hannibal de ideale veldheer en hij maakt dat op verschillende manier duidelijk. Ten eerste blijkt dat uit de beschrijving die Polybius geeft van de ideale generaal. Een aanvoerder moet in zijn ogen het karakter van de tegenstander kennen of kunnen voorspellen. In de aanloop naar de slag bij het Trasumeense meer blijkt dat Hannibal voldoet aan deze voorwaarde. Hannibal was namelijk in staat om te voorspellen hoe Flaminius zou reageren wanneer hij het land zou plunderen in het zicht van Flaminius. Maar niet alleen kon hij Flaminius' zwaktes zien, hij kon ze ook uitbuiten met zijn eigen tactiek. Uit het volgende citaat blijkt de gedachtegang van Hannibal en blijkt hoe hij Flaminius' gedrag inschat:

συνελογίζετο διότι παραλλάξαντος αὐτοῦ τὴν ἐκείνων στρατοπεδείαν καὶ καθέντος εἰς τοὺς ἔμπροσθεν τόπους τὰ μὲν ἀγωνιῶν τὸν ἐπιτρωθασμὸν τῶν ὄχλων οὐ δυνήσεται περιορᾶν δηουμένην τὴν χώραν, τὰ δὲ κατηληγκῶς παρέσται προχείρωσ εἰς πάντα τόπον ἐπόμενος,⁷⁰

“Hij beredeneerde dat hij (Flaminius) wanneer hij zelf het legerkamp van hen voorbij was getrokken en hij was afgedaald naar plekken die voor hem lagen, niet onverschillig zou kunnen toekijken hoe het land verwoest werd, omdat hij enerzijds bang was voor de kritiek van het volk, en anderzijds omdat hij die dingen hem zoveel pijn deden, zou hij hem prompt naar elke plek volgen..”

Polybius vertelt vanuit het oogpunt van Hannibal en doet dus alsof hij de gedachten van hem kent. Door zijn eigen kennis, zijn eigen militaire inzicht en door de gebeurtenissen te reconstrueren kon hij beredeneren hoe het gelopen zou kunnen zijn. Door juist hier het publiek te laten meekijken met Hannibal die zich weer verplaatst in de gedachtegang van de Flaminius maakt Polybius het verhaal voor de lezer aannemelijk en maakt hij het voor de lezer begrijpelijk waarom Hannibal overwon: hij had wél het nodige inzicht in zijn tegenstanders tactiek en kon daar zijn eigen plannen op toepassen maar zijn opponent had dit niet. Dat Hannibal voldoet aan zijn beschrijving van ideale veldheer, blijkt wel uit de woorden waarmee Polybius weer terugkeert naar zijn verhaal na de uitwijding:

ἃ δὴ καὶ τότε προῖδόμενος καὶ συλλογισάμενος Ἄννίβας περὶ τοῦ τῶν ἐναντίων ἡγεμόνος οὐ διεσφάλη τῆς ἐπιβολῆς.⁷¹

Met het partikel δὴ keert Polybius niet alleen terug naar zijn verhaal maar blijkt ook dat hij meteen een voorbeeld uit de praktijk geeft van zijn kenmerken van een goede aanvoerder.⁷²

Niet alleen kon Hannibal, volgens Polybius, de juiste inschatting maken op het gebied van het gedrag van Flaminius maar ook was hij in staat om goed gebruik te maken van de omgeving en de weersomstandigheden. Het terrein wordt uitgebreid beschreven door Polybius en daarbij wordt verteld hoe precies Hannibal zijn troepen positioneert⁷³ en hoe hij dat terrein kan gebruiken voor zijn

⁶⁹ Polybius, 3.81.10: “Daarom als iemand de fouten van de anderen kan bedenken en zich kan richten op die plekken van de tegenstander waar de generaal het meest en door welke hij het meeste gemakkelijk te overweldigen is, zal hij het snelst meester worden van het geheel.”

⁷⁰ Polybius, Historiën, 3.80.4.

⁷¹ Idem, 3.81.12: “Nadat Hannibal deze dingen dus had herkend en had bedacht over zijn tegenstander, vergiste hij zich niet met zijn plan.”

⁷² N. Miltsios, *The Shaping of Narrative in Polybius*, 68-69: “The emphatic way in which Hannibal is projected as the incomparable model of a general downplays the role of his Roman counterparts.”

⁷³ Polybius, *Historiae*, 3.83.2-4.

eigen doel.⁷⁴ De beschrijving hoe precies Hannibal zijn mannen positioneert, contrasteert met de manier waarop Flaminius de vallei in trok.

Maar ook het weer speelt mee ten gunste van Hannibal. Polybius geeft aan dat er veel mist hing waardoor de Romeinse soldaten niets konden zien en dat ze eerder hoorden dat ze aangevallen werden dan dat ze het zagen. Niet alleen Polybius noemt echter deze mist. Livius heeft het ook over een *orta ex lacu nebula*⁷⁵ die de Romeinen het zicht ontnam. De situatie wordt zelfs nog verduidelijkt door hem omdat hij aangeeft dat de Carthagers boven op de heuvel zaten en dat de mist laag boven de grond hing.⁷⁶ Hieruit blijkt waarom de Carthagers hen wel hadden kunnen zien.

Polybius wijst dus expliciet de oorzaken van de Carthaagse overwinning aan en licht aan de hand van vertellerscommentaar toe waarom het belangrijk is voor een generaal om de gedachten van zijn tegenstander te kunnen inschatten en gebruik te maken van de weersomstandigheden.

⁷⁴ Idem, 3.82.11: τόπους δ' εὐφυεῖς συνεθεώρησε πρὸς τὴν χρείαν,

⁷⁵ Livius, *Ab Urbe Condita*, 22.4.6: Een mist die uit het meer was opgerezen.

⁷⁶ Ibidem, 22.4.6.

Conclusie

Allebei de episodes, die bij Amfipolis en bij het Trasumeense meer, bevatten dezelfde elementen die de overwinning verklaren, namelijk het inzicht van de legeraanvoerder in de manier van denken van zijn opponent en daarop kunnen inspelen en het gebruik maken van de omgeving en van het weer: De burgers van Amfipolis hadden niet verwacht dat ze 's nachts en in het winterse weer zouden worden aangevallen. Daardoor was de schok des te groter wanneer ze merken dat Brasidas al voor de stad lag. Toen Brasidas overging op onderhandeling, waren de burgers gretig om de voorwaarden te accepteren voordat er hulp troepen konden komen onder leiding van Thucydides. Brasidas weet dus niet alleen gebruik te maken van de weersomstandigheden, maar hij kan ook inschatten wat Thucydides zal doen en kan de burgers van Amfipolis overhalen zich over te geven. De auteur Thucydides presenteert vanuit het perspectief van een personage om de acties van Brasidas begrijpelijk te maken. Hiermee wil hij aangeven dat het werkelijk zo gebeurd is.

Bij Polybius komen dezelfde elementen naar voren die bijdragen aan de nederlaag. Hij vertelt dat het weer een belangrijke rol heeft gespeeld. Daardoor waren de Romeinen onder leiding van Flaminius immers niet in staat om de hinderlaag te zien. Wat echter het meest bepalend was, was het feit dat Hannibal in staat was om de gedachten van zijn tegenstander te lezen en daardoor in te schatten hoe Flaminius zou reageren. Polybius laat dit element nadrukkelijk naar voren komen door eerst te vertellen vanuit het oogpunt van Hannibal en vervolgens door vertellerscommentaar te geven. Daarin wijdt hij uit over het belang voor een generaal om zijn tegenstander te kennen en wat voor gevolgen het kan hebben wanneer een veldheer dit niet kan. Met het gebruik van focalisatie wil Polybius niet alleen nadruk leggen dat Hannibal die eigenschap wel bezit maar Flaminius niet, maar wil hij ook zijn verhaal ondersteunen en nadrukkelijk aangeven hoe het kan dat een dergelijke nederlaag geleden is. Daarbij wil hij de handelingen, die Hannibal uitvoert, verklaren en dat doet hij door de lezer een kijkje te geven in de gedachtegang van Hannibal.

Ondanks dat bij beide schrijvers dezelfde elementen naar voren komen, is er ook een verschil tussen hen: Polybius benadrukt het belang om in het hoofd van de tegenstander te kijken en doet dit door het gebruik van vertellerscommentaar. Thucydides beschrijft de gebeurtenissen en noemt daarbij de elementen die hebben bijgedragen aan de overwinning maar hij noemt ze subtieler dan Polybius. Hij legt niet expliciet uit, zoals Polybius, waarom deze elementen en eigenschappen zo belangrijk zijn voor een generaal.

Aangezien Polybius dus uitlegt waarom sommige eigenschappen goed zijn voor een generaal en Thucydides dit helemaal achterwege laat, zou men kunnen concluderen uit deze observatie dat Polybius zich tot een ander publiek richtte dan bij Thucydides het geval is. Polybius stelt veel meer ruimte beschikbaar voor commentaar en wijdt uit over de gevolgen die nalatigheid kan hebben. Wanneer een generaal lui gedrag vertoont, dan heeft dat ook effect op al zijn manschappen en dat kan leiden tot een ramp voor de hele staat.

Omdat Thucydides wel dezelfde eigenschappen noemt, maar niet zoals Polybius er commentaar op geeft en er dus minder nadruk op legt, laat hij het aan de lezer om te concluderen tot welke gevolgen bepaald gedrag kan leiden. Zijn lezers hebben geen commentaar erbij nodig waarin wordt uitgelegd waarom zulk gedrag bevorderlijk is of niet. Hieruit zou men kunnen concluderen dat Thucydides zich meer richt op publiek wat op militair gebied ervaren is.

De reactie van beide kanten op een nederlaag is vergelijkbaar: In Athene reageren ze geschokt op de val van Amfipolis en zijn ze doodsbang dat er meer bondgenoten overlopen naar de Spartanen omdat die mild zijn gebleken. Ook blijkt hoe broos het bondgenootschap eigenlijk is, aangezien Amfipolis zich snel overgaf aan Brasidas, maar ook andere steden smeekten Brasidas om hen te verlossen van Athene. Maar ook binnen Amfipolis heerste er paniek wanneer ze zien dat Brasidas al zo dichtbij is. In Rome heerste er een zelfde soort angst. Op het slagveld heerste er grote paniek wanneer ze horen dat ze omringd zijn. De meeste Romeinen waren zo verschrikt van de aanval bij het Trasumeense meer dat ze niet konden terugvechten, van schrik in het meer sprongen en verdronken of zich heel snel overgaven. In de stad was de paniek ook groot. De Romeinen hadden

lange tijd geen grote nederlaag meer geleden en nu de nederlaag verkondigd was, werd de klap ervan harder gevoeld dan op het slagveld zelf. Maar de senaat was niet in paniek en was zelfs actief op zoek naar een oplossing en was aan het plannen wat er nu gedaan moest worden.

In dit laatste opzicht blijkt wel dat de Romeinen er iets beter af komen dan de Atheners aangezien de senaat van Rome zich meteen richt op de plannen voor de toekomst. Dit terwijl er in Athene alleen maar paniek heerst. Naar mijn mening is dit echter te weinig om te denken dat Polybius de Romeinen er beter uit wilde laten komen dan de Atheners van Thucydides. Het kan zelfs omgedraaid worden omdat de Atheners er wel in eerst instantie erin slaagden om Brasidas buiten de deur te houden, terwijl er zich toch verraders in hun midden bevonden en er dus strijd was binnen de stad. De Romeinen ,op zesduizend man na, raakten tijdens de strijd alleen maar in paniek en doen er alles aan om de strijd te ontvluchten. Hier zou men zelfs kunnen zeggen dat de Atheners dapperder reageren dan de Romeinen.

Beide auteurs hebben dezelfde doelstellingen en maken dus gebruik van dezelfde verteltechnieken om hun verhaal aannemelijk te maken en de lezer doen begrijpen hoe de nederlagen geleden konden worden. Polybius legt de elementen van de overwinning expliciet uit wat Thucydides nalaat. Wanneer de passage van de reactie op de nederlaag wordt bekeken komen de Romeinen er wel beter vanaf. Polybius zou aan de hand van deze passage willen verklaren hoe de Romeinen in staat waren zich te herstellen, namelijk doordat ze een senaat hadden. Verder komt er niet nadrukkelijk naar voren dat Polybius de Romeinen tegen de Atheners wil afzetten, zoals Rood beweert aan de hand van zijn voorbeelden. Er is hier dus geen sprake van expliciete intertekstualiteit of een expliciete verwijzing, die je uitnodigt om de Romeinen in positieve zin met de Atheners te vergelijken. Dit blijkt dus niet overal het doel van Polybius te zijn. Het is voor deze passage in Polybius dus niet nodig om in de context van Thucydides te lezen en hoeft men niet Thucydides te kennen om het maximale uit deze passages van Polybius te halen.

Bibliografie

- Bums, T. 2011. 'Virtue of Thucydides' Brasidas', *The Journal of Politics*, Vol 73, No 2, 508-523.
- Campbell, W. S. 2010. 'The Narrator as "He", "Me" and "We": Grammatical Person in Ancient Histories and in the Acts of the Apostles', *Journal of Biblical Literature*, Vol 129 No 2, 385-407.
- Champion, C. 2013. 'Historiographic Patterns and Historical Obstacles in Polybius' Histories: Marcellus, Flaminius, and the Mamertine Crisis', in B. Gibson and T. Harrison, *Polybius and his World: Essays in Memory of F.W. Walbank*, Oxford.
- Derow, P. 2015. *Rome, Polybius and the East*, Oxford.
- Grant, M. 1970. *The Ancient Historians*, New York.
- Gribble, D. 1998. 'Narrator Interventions in Thucydides', *The Journal of Hellenic Studies*, Vol 118, 41-67.
- Heike, T. 2004. 'Realism, Narrative and Happenstance: Thucydides' Tale of Brasidas', *The American Political Science Review*, vol. 98 No. 1, 121-138.
- Hornblower, S. 1991. *A commentary on Thucydides*, Vol I, Oxford.
- Hornblower, S, 1996. *A commentary on Thucydides*, Vol II, Oxford.
- Derow, P. 1994. 'Historical Explanation: Polybius and His Predecessors', in S. Hornblower (ed.), *Greek Historiography*, New York, 73–90
- Kallet, L. 1993. *Money, Expense and Naval Power in Thucydides' Histories*, California.
- Livius, *Ab Urbe Condita XXI-XXII*, ed J. B. Greenough, New Rochelle, 1891.
- Miller, S.H. 2008. History, Myth, and Audience in Thucydides: Harmodius and Aristogeiton, 11 < <https://cdr.lib.unc.edu/indexablecontent/uuid:43233e84-f831-4ee5-90f4-cc24dd82af76>> 17-01-2016
- Miltsios, N. 2013. *The Shaping of narrative in Polybius*, Berlin.
- Nichols, M. 2015. *Thucydides and the pursuit of freedom*, Cornell.
- Pazdernik, C. 2000. 'Procopius and Thucydides on the Labors of War: Belisarius and Brasidas in the Field', *Transactions of the American Philological Association*, Vol. 130, Baltimore.
- Polybius, *Historiae*: ed. F.O Hultsch, Londen, 1889.
- Rood, T. 2012. 'Polybius, Thucydides and the First Punic War', in Smith, C. & Yarrow, L. M., 2012, *Imperialism, Cultural Politics and Polybius*, Oxford.
- Rood, T. 2004. 'Thucydides' in Jong, I de (ed) *Narrators, Narratees and Narratives in Ancient Greek Literature*, Brill.
- Scanlon T. 2015. *Greek Historiography*, Rome.
- Shaler, R. 2014. 'Narrative Structures of Polybius', https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/14577/Shaler_ku_0099M_13451_DA_TA_1.pdf?sequence=1 14-11-2015.
- Smith, C. F. 1903. 'Character-Drawing in Thucydides', *The American Journal of Philology*, Vol 24, No 4, 369-387.
- Thucydides, *Historiae*: ed. J.E. Powell, Oxford University Press, 1963.
- Westlake H.D. 1969. 'Thucydides and the fall of Amfipolis', in *Greek historians and Greek history*, New York, 123-137.
- Walbank, F.W. 1957, *A historical commentary on Polybius*, Vol I, Oxford.